

Namenkundliche Informationen 112. (2020)

Szerkesztők: MICHAEL PRINZ – INGA SIEGFRIED-SCHUPP. Deutsche Gesellschaft für Namenforschung – Philologische Fakultät der Universität Leipzig, Leipzig. 456 lap

1. A német folyóirat 112. évfolyama ünnepi szám, a német Név kutatási Társaság (Gesellschaft für Namenforschung, GfN.) 30 éves jubileumát köszönti. Összesen 16 szlavisztikai, romanisztikai, germanisztikai és indogermanisztikai vonatkozású tanulmányt közöl, széles névtani témaválasztással. Közülük hét írás a Münsteri Egyetemen tartott GfN.-konferencia előadásainak írott változata.

2.1. Az előzőhöz hasonlóan e számban is magas színvonalú, alapos és nagy terjedelmű, többségükben helynévkutatási tematikájú tanulmányok kaptak helyet. SIMONE BERCHTOLD és LINDA STEINER a svájci St. Gallen kanton középkori helynévállományán végzett vizsgálatokról számol be (13–44). Az óalemann és órétoromán nyelvekből megfejthető helyneveket főként a nyelvi kontaktusok szempontjából vizsgálják: azokra a kérdésekre keresik a választ, hogy miként integrálódnak az eltérő nyelvcsaládból származó nevek a németbe, illetve milyen típusai figyelhetők meg a kontinuitásnak és a diszkontinuitásnak a fennmaradt adatok tanúsága szerint. A 4500 adatot tartalmazó adatbázison végzett elemzés egyrészt elméleti igényvel készült: számos terminust (különösen a névintegrációs típusok osztályozását érintő szakszavakat) (újra)definiálnak, másrészt viszont gyakorlati, módszertani problémákra is keresik a megoldást. A tanulmány utolsó fejezetében a névfejtésnek azon nehézségeit mutatják be gazdag példaanyaggal szemléltetve, amelyek a korai írásbeliség kiforrotlanságából, illetve az átalakulóban lévő hangrendszer instabilitásából adódnak.

A kötet második svájci témájú dolgozatában MARTIN HANNES GRAF és TOBIAS ROTH mutatja be a svájci névkutatás legjelentősebb platformját, az ortsnamen.ch internetes oldalt (173–185). A portál adatbázisába számos jelentős svájci német helynévgyűjtemény anyaga bekerült georeferált adatokként; bizonyos projektek kötelesek ezen a platformon publikálni az adataikat. A rekordok sokféle információt tartalmaznak, többek között nyelvjárási és történeti formákat, etimológiai magyarázatokat és kapcsolódó szakirodalmat is.

MIRJAM KILCHMANN szintén svájci német példaanyagon szemlélteti névjelentéstani elméleti elképzeléseit (219–247). Az általa névikeknek nevezett névpárokat szemantikai alapon osztályozza, újradefiniálva a névtani homonímia, poliszémia és szinonímia fogalmát, valamint ezek egyes altípusait. A vizsgálat korpuszát egy 1200 középkori helynévből álló adattár képezi; az elméleti megalapozás után a teljes névanyagon végzett kutatási eredményeket mutatja be a szerző gazdag példaanyaggal. Az elemzések meglepő eredménye, hogy a korpusz mintegy ötöde névikernek tekinthető, tehát egyáltalán nem ritka, hogy egy névrendszer tagjai valamilyen szemantikailag tipologizálható kapcsolatban vannak egymással.

IRENE RETTIG a *Guet* és a *Hof* lexémák közszói és helynévalkotó szerepét vizsgálta tanulmányában (335–374). A két lexéma jelentése lényegében azonos ('birtok, udvar'), és gyakran egymással kombinálva szerepelnek a forrásokban (*Hof und Guet*). RETTIG a vizsgálatot szintén svájci névanyagon, Luzern kanton déli részének helynévkincsén végezte,

fő szempontja pedig a *-guet* és a *-hof* utótagokkal alkotott helynevek térbeli és időbeli elterjedtsége volt; emellett a köznévi használat egyes eseteit is elemezte. A dolgozat egy esettanulmánnyal zárul, amely azt bizonyítja, hogy ugyanannak a denotátumnak a neveiben váltokozva is előfordulhatnak ezek a lexémák.

Egy nagyszabású nemzetközi, interdiszciplináris projekt névtani részleteiről számol be írásában ALOIS DICKLBERGER és WOLFGANG JANKA (121–141). A keletbajor és délceh egyetemek közötti együttműködés a nyelvi és irodalmi örökség területén végzett kutatásokat fogja össze, ennek keretében került sor a régiók helynévi és családnévi adatbázisainak digitális fejlesztésére. A korábbi nyomtatott és elektronikus adattárak tartalmát nem csupán rögzítették egy modern online adatbázisban, hanem az egyes adatokat különböző szempontok alapján (pl. névfajta, névréteg, etimológia, morfológiai struktúra) elemezték, és lehetővé tették ezek térképes megjelenítését is. Az adatbázis családnévi alrendszere teljesen új fejlesztés: a családnévek integrációjának és az interferenciajelenségeknek a vizsgálatát segítő számos egyéb elemzési szempont is bekerült a kategóriák közé (pl. grafematikai, fonetikai, fordítási jegyek, illetve kommentárok). A projekt ezenkívül egy mobiltelefonos applikáció fejlesztését is lehetővé tette, melynek célcsoportját leginkább a turisták és utazók alkotják; ebben a keresőfelület kevésbé komplex, a magyarázatok pedig rövidebbek.

HARALD BICHLMEIER néhány felsőfrank helynév eredetét vizsgálja tanulmányában, mely JOACHIM ANDRASCHKE 2016-ban megjelent munkájának kritikája (45–94). ANDRASCHKE korábban szlávként magyarázott bajor helyneveket igyekezett a 700 előtti nyugati germán, illetve német névréteghez kötni. BICHLMEIER ezek közül öt településnevet és három mikro-nevet elemez hangtörténeti, alaktani és szemantikai szempontból, rendkívül gazdag analóg példatár segítségével, egyenként táblázatos formában és szövegesen is megmutatva, hogy miért nem fogadhatók el a nyugati germán etimológiai kísérletek e nevek esetében.

Szintén etimológiai írásában KARLHEINZ HENGST az ószorb *-grod* elemet tartalmazó helynevek névadási motivációját tanulmányozza (213–218). Az ilyen nevek mögött a kutatás hagyományosan váras helyet feltételezett, azonban a közelmúlt régészeti kutatásai azt mutatják, hogy a 10–13. századból adatható 19 ószorb *grod* toponima közül mindössze hét esetében igazolható egykori várfal, erődítmény megléte. HENGST ezért új magyarázatot javasol e neveknek: mivel az ószláv **gordъ* jelentései között megtalálható a 'sövény, bekerített hely' jelentés is, a *grod* elemet tartalmazó helynevek eredeztetésekor érdemes ezt is szem előtt tartani, s ugyanígy Európa egyéb területein a *gradъ*, *gard* közszóból alakult helynevek esetében is.

BERND KOENITZ *Magdeborn* nevének sokat vitatott magyarázatához fűz új értelmezési lehetőségeket (249–292). Merseburgi Thietmar krónikájában bukkan fel először a helynév, csakhogy több alakban, ami nehezíti az eredeztetést. Ráadásul maga a krónikás különös magyarázatot tulajdonít a névnek, még homályosabbá és rejtélyesebbé téve annak keletkezését. KOENITZ számba veszi a korábbi etimológizálási kísérleteket, igyekszik feltárni Thietmar tudását, háttérismeretét, és elemzi a szórványok szövegkörnyezetét. A vizsgálatok végkövetkeztetése az, hogy a krónikás magyarázata alapján módosítható a kiinduló szláv alak rekonstrukciója, sőt a későbbi adatok értékelése is, az új összefüggések pedig legalábbis kétségessé teszik az eddigi magyarázatokat.

WALTER WENZEL a szászországi szlávok korai településtörténetéhez szolgáltat adalékokat a Rohlitz környéki helynévkincs etimológiai és térképes vizsgálatával (409–418). A tanulmány első részében néhány helynév korábbi magyarázatát pontosítja szótárszerű feldolgozással, majd a névtípusok térképét veti össze a régió talajminőségi térképével.

Ezek segítségével meghatározza a korai szlávtság megtelepedésének az irányát, sorrendjét, a vizsgált helynevek ugyanis utalnak a korábbi lakosságra, illetve az újonnan érkezők bizonyos szociális és gazdasági viszonyaira. A szerző kísérletet tesz a megtelepült lakosság nagyságának kiszámítására is.

CHRISTIAN ZSCHIESCHANG tanulmánya a dülőnevek gyűjtésének, illetve adatbázisban történő rögzítésének az elméleti és módszertani kérdéseire keresi a választ (419–450). Az egyik legfőbb nehézséget a vizsgálat, illetve közzététel formájában látja: vajon megfelelőek-e a településnevek esetében már hagyományosnak tekinthető névkönyvek, vagy célszerűbb-e nagy területek adatait digitális eszközökkel rögzíteni és elemezni, esetleg kisebb régiók mikronévállományát névfajták szerint tanulmányozni. Mivel a dülőnevek általában egy-egy település beszélőközösségének a kommunikációjában jelennek meg, ZSCHIESCHANG szerint érdemes a helynévrendszereket is ilyen léptékben, mikrorégióként vizsgálni, ezek az elemzések pedig mozaikdarabokként alkothatnak majd teljes képet a dülőnévrendszer általános jegyeiről. Szintén fontosnak tartja, hogy az egyes nevek ne csupán tradicionális etimológiai magyarázatot kapjanak: meg kell kísérelni feltárni a konkrét motivációt is. A tanulmány második felében Schmelz település helynévanyagának a feldolgozása szemlélteti az első részben megfogalmazott módszertani alapelveket.

2.2. Személynevekkel a kötet két tanulmánya foglalkozik. DANIEL KROISS a középkori német humanista személynévadás egyes típusait vizsgálja írásában (311–334). A 15–18. század között sok humanista tudós latinosította vagy görögösítette a családnevét. Ennek egyik eszköze a latin vagy ógörög végződés használata, a másik pedig a szemantikailag átlátszó név lefordítása volt. Sok név keletkezett a két módszer ötvözésével, emellett a nevek írott alakját is gyakran a latin írásmódhoz alakították. A korábbi megfigyeléseket KROISS a Német családnévátlasz (Deutschen Familiennamenatlas; DFA) adatbankját elemezve pontosította, kiegészítette.

CORINNA SALOMON angol nyelvű írásában a rét nyelvű személynévadással kapcsolatos kutatásának eredményeit ismerteti (375–408). A turrén nyelveszaládba tartozó (így az etruszkkal rokonított) nyelvről csupán kisszámú vaskori felirat maradt fenn Észak-Itáliában, ezeknek viszont a jelentős része személynévet is tartalmaz: a mintegy 160 nyelvészetiileg elemezhető feliratból kb. 70 azonosítható nagyobb valószínűséggel személynévként, és további 50 esetében is felvethető ez a lehetőség. A neveket a kontextus és a végződés alapján azonosítják a kutatók. A rét személynévek a szerkezetüket tekintve lehetnek egyrészesek vagy kétrészesek, az utóbbiak egyik névrésze családnévszerű elem. Ez a névtípus képzővel jön létre a személynévekből, a képző pedig utal a névviselő nemére is.

2.3. Az irodalmi névadás tárgyköréből szintén két tanulmány kapott helyett e számban. RICHARD BRÜTTING Bernhard Schlink A felolvasó című regényének személy- és helynévadását elemzi (95–119). A náci korszakban és az azt közvetlenül követő időszakban játszódó regény központi kérdése, hogyan lehet viszonyulni az ún. „első generáció” tagjaihoz, azaz a tettesekhez, a támogatókhoz és az áldozatokhoz. BRÜTTING pedig azt vizsgálja, hogy milyen szerepe van az egyes értelmezési síkokon a szereplők neveinek, beceneveinek (vagy épp a névtelenségnek), illetve milyen interpretációs lehetőségei vannak a regény helyneveinek.

VOLKER KOHLHEIM E. T. A. Hoffmann A király menyasszonya című meséjének személy- és helyneveit veszi számba (293–309). Hoffmann zeneszerzői munkásságának fontos jellemzője

volt a disszonancia, ez köszön vissza az irodalmi műveiben is. E mese szereplőinek a neveiben is megfigyelhető a disszonancia, amelyet a szerző tövek és képzők, a különböző nyelvekből származó elemek furcsa keveredésével, illetve beszélő nevek használatával ér el.

2.4. Szintén két írással képviselteti magát az ún. interakciós névtan. PEPE DROSTE olyan megszólításokkal foglalkozó kutatások eredményeiről számol be (143–171), melyek korpuszát kb. 80 órányi, családi interakciós epizódokból álló német nyelvű audio- és videofelvételek alkotják. Az elemzés központi kérdése, hogy milyen helyzetekben, milyen kontextusokban használják ezeknek az informális interakcióknak a szereplői a keresztneveket, és mikor a különböző becéző formákat, illetve rokonságneveket.

A másik írásban SUSANNE GÜNTNER a névtani önreflexiót járja körül, azaz olyan interakciókat, amelyekben a megszólaló nem egyes szám első személyben utal magára, hanem harmadik személyként, személynévvvel vagy valamilyen személynévyszerű megnevezéssel (187–212). Az elemzés korpuszát ebben a kutatásban német nyelvű WhatsApp-dialógusok alkotják, melyek szövegét a konverzációelemzés módszertánával vizsgálja a szerző.

3. A folyóirat az előző számhoz hasonlóan ismertetéseket nem tartalmaz, de a kötet végén megtalálható az Onomastikblogon 2020-ban megjelent recenziók listája.

PÓCZOS RITA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2534-6265>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Onomastica 64. (2020)

Főszerkesztő: BARBARA CZOPEK-KOPCIUCH – URSZULA BIJAK. Polska Akademia Nauk – Komitet Językoznawstwa i Instytut Języka Polskiego, Kraków. 281 lap

Megemlékezések. A folyóirat megemlékezéseket tartalmazó rovatában elsőként Barbara Czopek-Kopciuch haláláról értesülhetünk egy rövid szerkesztői közleményből. A folyóirat e számának a megjelenése előtt nem sokkal elhunyt főszerkesztő emlékének a szerkesztőség az Onomastica következő számát szenteli majd (5). Rajta kívül a lengyel Karol Zierhoffer (7–11) és Stefan Warchoł (12–18), illetve a horvát Ankica Čilaš Šimpraga (19–22) immáron lezárult munkásságáról olvashatunk rövid emlékező összefoglalást.

Tanulmányok. A kötet első tanulmánya RESZEGI KATALIN írása, amelyben a szerző a helynevek és a téri reprezentáció összefüggéseit vizsgálja a kulturális különbségek kontextusában, s különböző nyelvekből származó helynévi példákon mutatja be a beszélők névmodelljének nyelvi és kulturális sajátosságait (23–39). Ezt követően EWA WOLNICZ-PAWŁOWSKA előző számban megjelent tanulmányának a folytatását olvashatjuk. A lengyel földrajzi nevek sztenderdizációjának kérdéseit tárgyaló írás második részében a jelenlegi munkálatok alapvetéseit és módszertani elveit a sztenderdizációs törekvések történetének fényében ismerhetjük meg (41–52). URSZULA WÓJCIK a lengyel *świnia* 'disznó'